

Historiska ansatser i framtidsstudier – ett föredrag

Torbjörn Lundqvist

Institutet för Framtidsstudier

(2011-05-19)

Insikten och förväntningarna på att samhället kommer att förändras radikalt under de närmaste sju åren är en modern företeelse. De senaste hundra åren har tänkare hävdats att nu går samhällsförändringen snabbare än någonsin tidigare i världshistorien. Det är naturligtvis omtvistat och svårt att mäta när förändring går snabbast. Själva föreställningen i sig påverkar dock vårt agerande. Man skulle därför kunna tro att vi är ovanligt framsynta i vår tid eftersom föreställningen om den snabba samhällsomvandlingen varit stark. Om det är så är svårt att svara på. Framsynthet i förhållande till vad – historien, andra länder, eller kanske ett idealtillstånd?

Framtidsstudierna syftar i grunden till att förmå samhället och dess organisationer att tänka framåt för att i möjligaste mån förhålla sig kreativt och flexibelt till förändring. Detta är inte alltid en helt lätt uppgift eftersom beslutsfattare och människor i allmänhet vanligen är fullt upptagna med nuet och det närmaste året. Men det kan också vara så att framtiden kan verka skrämmande vilket gör att beslutsfattare undviker den istället för att försöka påverka den. "Framtidsfobin" kan kännetecknas av att beslutsfattare hävdar att allt förändras snabbt, är utom kontroll, eller till och med att vi redan vet hur framtiden blir. Ett annat exempel på undvikande av framtiden är s.k. paradigmparalysering, en oförmögenhet att ändra inställning trots att stora förändringar redan inträffat. Man blir fixerad vid hur det fungerat tidigare.¹

Ett traditionellt samhällsvetenskapligt synsätt är att undersöka det man med viss sannolikhet kan veta om framtiden, och dit hör några historiska angreppssätt som jag återkommer till. Inom framtidsstudierna hävdas ofta en motsatt position att denna "disciplin" undersöker det osäkra och det som vi inte kan veta. Jag vill hävda att det ofta snarare handlar om både och istället för

---

¹ Gelett, H B (1993), "Future sense: creating the future", *The Futurist*; Van der Laan, L (2008), "The Imperative of Strategic Foresight to Strategic Thinking", *Journal of Futures Studies*.

antingen eller. Många inom framtidsstudierna har ambitionen att försöka säga hur det sannolikt blir utifrån det relativt säkra, t.ex. med hjälp av demografiska modeller, men konstruerar samtidigt scenarier med olika ingångsvärden och därmed utfall. Gemensamt för flertalet synsätt är dock åsikten att syftet med att producera kunskap om framtiden handlar om att bidra på ena eller andra sättet till ett mer upplyst samhälle och beslutsfattande.

Historiker i framtidsstudier

Under de senaste tio åren (2000-talet) har Institutet för Framtidsstudier menat att ett historiskt perspektiv lämpar sig för att ge framtidsstudierna en empirisk grund att stå på. Det historiska perspektivet fanns även tidigare, men med ekonomhistorikern Lena Sommestad som chef fick det en grundläggande roll i institutets forskningsprogram. Det kom bland annat att leda till att Institutet arbetade fram en antologi, *Historia – en väg till framtiden?*, där historiker och samhällsvetare ventilerade frågan om ”det förflutnas roll i framtidsstudier”.² Antologin utgör ett exempel på att ett historiskt perspektiv inte nödvändigtvis innebär att forskaren är historiker. Framtidsforskare från olika discipliner kan använda historiska ansatser. Vanligast är dock att forskare som använder sig av historiska ansatser är historiker av skiftande slag.

Under hösten 2008 kom Institutet för Framtidsstudier att presentera ett antal öppna föreläsningar i Kulturhuset, Stockholm, där historikergruppen³ vid institutet höll en föreläsning kallad ”Sverige 2020 – vad kan historiker säga om framtiden?”. Min del i denna föreläsning utgör bakgrunden till denna text. Det är en text som bygger på egna tankar och erfarenheter och ska inte betraktas som ett försök till översikt över framtidsstudier med historiska ansatser.

Att det finns ekonomer, sociologer, statsvetare och andra samhällsforskarna inom framtidsstudierna framstår som okontroversiellt, men varför ska historiker göra framtidsstudier? Är det inte ofta så att just historiker är tveksamma till att uttala sig om framtiden? Så är det nog ofta. Alla historiker passar inte in i framtidsstudierna. Det är en klar fördel att vara så kallad

---

² Florin C & T Lundqvist red. (2003), *Historia – en väg till framtiden? Perspektiv på det förflutnas roll i framtidsstudier*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

³ De som deltog var Helena Bergman, Peter Johansson, Urban Lundberg, Torbjörn Lundqvist och Mattias Tydén.

samtidshistoriker, men särskilt fördelaktigt är att vara inriktad på långa förlopp där kontinuitet och förändring studeras över tid, och historikern ska gärna vara syntetiskt inriktad. Ekonomisk historia skulle kunna passa in i bilden. Men är det så? Hill & von Ende menar att man visserligen talar om framtiden och “uses the past in the present for the purposes of the future, in order that humankind can achieve a better quality of life in the future than that existed in the past”, men man fullföljer vanligen inte med framtidsanalyser.⁴ Det finns dock undantag, exempelvis Janken Myrdal i *Framtiden – om femtio år*.⁵

Argument mot att använda historiker i framtidsstudier är annars att de per definition är sämre insatta i nutiden än andra samhällsvetare, och nuet utgör plattformen för alla framtidsanalyser. Är man inte insatt i nuet riskerar man att inte uppfatta trender och tendenser i samtiden. Historiker har dessutom ibland en tendens att nedvärdera förändring i nuet genom att hävda ”intet nytt under solen”. Ofta är skepticism nödvändigt men riskerar att leda till ointresse för framtiden.

Med dessa brasklappar i minnet vill jag ändå argumentera för att i sina bästa stunder är historiker lämpade för just framtidsstudier av olika slag. Framtidsstudierna bör idealt vara tvärvetenskapliga och historiker är vanligen generalister – vilket är det närmaste man kan komma ”personifierad” tvärvetenskap – och har för vana att behandla breda komplexa förhållanden. Dessutom studerar historiker drivkrafter för samhällsförändring över tid och framtiden innebär just detta. Det finns också en vana att se det konjunkturrella, hur företeelser kommer och går för att återvända i snarlika former. Det ger perspektiv på föreställningar om att vi nu befinner oss i en unik brytningstid.

---

⁴ Hill L E & E T von Ende (1994), ”Towards a personal knowledge of economic history: reflections on our heritage from the Polanyi Brothers”, *American Journal of Economics and Sociology*.

⁵ Myrdal, J (2008), *Framtiden – om femtio år. Global utveckling och ruralt-urbant i Norden*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

Ibland sägs samhället var en konsekvens av *teknisk utveckling*, vilket har visst fog för sig. Inriktningar som teknikhistoria och ekonomisk historia ger insikt om teknikens betydelse för samhällets utveckling, vilket måste betraktas som grundläggande för att förstå framtida samhällen. Men om man inte tar hänsyn till teknikens marknadsberoende och sociala inbäddning i institutionella sammanhang är det inte möjligt att göra rimliga antaganden om teknikens betydelse i framtiden.

Ett annat fenomen är *tidsandan*, ett oprecist begrepp som många gärna avstår från att använda men som trots detta är något som historiker har kunskap om. Framtidsdiskurserna förändras över tid och speglar delvis tidsandan. Framtiden är därför en variabel som förändras över tid. Var tid har sina framtider. Läs gamla framtidsstudier och det blir uppenbart.

I det för framtidsstudierna angelägna området ”policy-making” har historiskt kunskap börjat uppmärksammas som en källa till bättre policyanalys. I Storbritannien har exempelvis ”Parliamentary Office of Science and Technology” tagit upp ämnet lärdomar från historien i en s.k. ”postnote”. Man menar att historisk kunskap ger kontext och bakgrund till policyproblem vilket kan bidra med nya perspektiv på dagens problem. Och i historiska analogier, menar man, kan lärdomar dras från enskilda fall och på så sätt kan man undvika att upprepa tidigare misstag.⁶

Historiker i framtidsstudier kan göra trendanalyser, studera det trögörliga eller kontinuiteterna, övergångar mellan olika typer av system, göra historiska analogier utifrån ”tidlösa” logiker, studera hur tidigare samhällen förhållit sig och planerat för framtiden, och man kan studera hur framtiden konstrueras i samtiden.

---

⁶ Postnote January 2009 Number 323, ”Lessons from history”,
(www.parliament.uk/parliamentary_offices/post/pubs2009.cfm)

Nedan följer ett antal historiska perspektiv, metoder och angreppssätt som kan användas inom framtidsstudier och omvärldsanalys. Framtidsstudierna sägs ofta handla om det osäkra, men för att ha en aning om vad som är osäkert måste vi kunna bedöma vad som kan antas vara relativt säkert, och vi måste ha perspektiv på vad samhällsförändring är och kan vara.

Framtiden i historien

Genom kunskap om hur tidigare generationer bedömt framtiden kan vi jämföra med vad som hände. Därigenom kan vi få kunskap om vilka svårigheterna är när det gäller att förstå vilka tendenser som kan lägga grunden för större förändringar. Det finns otaliga historiska exempel på hur svårt det är att föreställa sig framtiden. Vid 1900-talet början var det knappast någon som kunde föreställa sig det bilsamhället som skulle komma. Bilen sågs av somliga som en hopplös leksak för överklassen, underlägsen hästen för transporter.

Syftet med framtidsstudier sägs ofta vara att presentera alternativ, men exemplet med bilen visar hur oerhört svårt det är att tänka sig framtiden som något annat än en framskrivning av det existerande. Samtidigt vet vi av historien att samhället förändrats radikalt över tid. Hur kan en sådan insikt översättas till framtidsstudier?

En teknikhistorisk lärdom är att vi överskattar förändringen på kort sikt, men underskattar den på lång sikt. Ett exempel är IT som under 1990-talet snabbt tänktes genomsyra allting. Man överskattade förändringens hastighet. Samtidigt har vi svårt att föreställa oss den genomgripande förändring som sannolikt kommer på längre sikt.⁷

---

⁷ Se t.ex. Gossas, M & T Lundqvist (2010), *Ubikvitär framtid? IT-perspektiv på stat och samhälle*. Forskningsrapport 2010/1, Institutet för Framtidsstudier.

Historiska analogier

Kunskap om samhällets mekanismer utgör själva grunden för alla seriösa uttalanden om framtiden. Exempelvis utgör historiska analogier en variant på prognoser, dvs. att ett historiskt fenomen följer en viss logik som sannolikt kan uppträda på ett liknande sätt i framtiden.

Historien utgör en erfarenhetsbank av ett oändligt antal fall, där somliga är grundade i rationaliteter (logiker) och samband som kan betraktas som ”tidlösa” och därmed kan diskuteras i en framtida kontext. Sådana rationaliteter kan identifiera framtida problem och möjligheter – exempelvis de ekonomiska mekanismernas betydelse för hur människor agerar i olika sammanhang. Med utgångspunkt i 1950-talets brist på arbetskraft och hur den påverkade samverkan mellan fack och arbetsgivare diskuterar jag i en studie hur en framtida brist på arbetskraft kan yttra sig och vilka lärdomar man kan dra av historien.⁸ Det här är ett samhällsvetenskapligt betraktelsesätt. En annan form av analogi är vanligare inom historia, t.ex. att relatera en etisk diskussion till ett parallellt fall i historien och på så sätt klargöra möjliga konsekvenser av olika värderingar eller beslut.⁹

Policyforskare har i en historisk analogi jämför informationsåldern med införandet av tryckpressen. Historiska analogier kan vara användbara när framtiden på ett område är osäkert. Man menar att informationsåldern är särskilt svår att förutsäga eftersom informationstekniken utvecklas snabbt och samtidigt har så brett genomslag i samhället. Samtidigt måste man komma ihåg att många av dess effekter på samhället är tillfälliga, många är betydelselösa, några är motsägelsefulla och några även oönskade.

---

⁸ Lundqvist, T (2003), “Arbetskraftsbristens problem: historiska lärdomar?”, I Florin C & T Lundqvist, *Historia – en väg till framtiden. Perspektiv på det förflutnas roll i framtidsstudier*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

⁹ Tydén, M (2006), “Staten och våra gener”, i Lundqvist, T red, *Den kreativa staten. Framtidspolitiska tendenser*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

Tryckpressens effekter på samhället kommer inte att upprepas i informationsåldern. Det intressanta är att diskutera parallellerna. Man kan säga att tryckpressens effekter överförda på informationstekniken blir ett scenario att förhålla sig till. Parallellerna består i ett genombrott i kommunikationsmöjligheter – båda möjliggör viktiga förändringar i hur vi bevarar, uppdaterar och sprider kunskap, hur vi erhåller kunskap, och hur tillägnar oss kunskap. Tryckpressens era dominerades av oavsiktliga konsekvenser av teknikens användande och informationstekniken visar upp sådana. Utifrån parallellerna menar man att IT-nätverk kan bidra till genomgripande kulturella förändringar – oavsiktliga konsekvenser kommer troligen att kullkasta många trendframskrivningar, och det kan ta decennierna innan förändringarna blir tydliga. Man menar vidare att vi kan dra två lärdomar vad gäller IT – (1) behåll Internet oreglerat eftersom de länder som inskränkte tryckfriheten halkade efter i utvecklingen, och (2) ta särskild hänsyn till oavsiktliga konsekvenser. Om framtiden kommer att domineras av oavsiktliga konsekvenser är det viktigt att bevaka utvecklingen för att upptäcka dem i tid.¹⁰ I sådan mening finns framtiden mitt ibland oss som små plantor som vi ännu inte känner till eller kan avgöra om de kommer att växa eller vissna. Framtidsstudierna bygger på en kontinuerlig omvärldsanalys av dessa potentiella framtider.

Förändring, kontinuitet och systemskiften

Förändring är kopplad till tid och förändringens hastighet är central i framtidsstudierna. I det korta tidsperspektivet är vissa förändringar mer sannolika än andra. I det långa tidsperspektivet kan även annars sega strukturer ha förändrats i grunden. Det är dock viktigt att vara uppmärksam på att fenomen från olika tider bryts mot varandra i nuet. Studier av förändring innebär förståelse av komplexa och multikausala processer och av tidens olika dimensioner.

Kontinuitet kan beskrivas som långsam förändring. Inom institutionell teori talas om sega strukturer och spårberoende (path dependency). Institutioner kan vara av olika slag, t.ex. formella skrivna lagar eller informella normer. En annan typ av institutioner är infrastrukturella system (vägar, järnvägar, ledningsnät). Det tycks även finnas kulturella mönster som överlever århundraden av samhällsförändring. Ett omtalat sådant fall är de regionala skillnaderna i

---

¹⁰ Hundley, R et al (1998), *The Information Age and the Printing Press: Looking Backward to See Ahead*, RAND Corporation.

ekonomiskt välstånd som finns mellan norra och södra Italien, men även västra och östra Tyskland har nämnts.

Men kontinuitet behöver inte relateras till grundläggande institutioner i samhället. Kontinuitet kan även användas som ett analysverktyg för idéutveckling inom ett politiskt parti. I en studie kallad *Framtidspolitik. Visionen om ett hållbart samhälle i svensk politik* konstaterar vi att den socialdemokratiska hållbarhetspolitiken var en överbyggnad på en lång tradition av välfärdspolitik. Kontinuiteten var minst lika viktig som förnyelsen mot ett hållbart samhälle i detta försök till idéutveckling.¹¹ Eftersom den socialdemokratiska politiken under 1900-talet är väldokumenterad var det möjligt att göra en sådan analys. Det är inte alltid möjligt att komma till den typen av slutsatser eftersom ett fenomen utveckling kan vara outforskat, men generellt utgör en förståelse för de relativt långa utvecklingslinjerna en fördel när det gäller att se vad som är nytt och vad som är gammalt och vilken väg utvecklingen kan tänkas ta.

En typ av mer sammansatta förändringsprocesser brukar kallas *systemsiften*. Inom framtidsstudierna har begreppet systemanalys varit vanligt. Svagheten med systemanalys kan vara svårigheten att förklara förändring, kanske främst för att enskilda aktörer ofta saknar betydelse i en systemanalys. Om vi ändå beskriver samhället i termer av system kan konstateras att de finns på olika nivåer. Skiften när det gäller stora övergripande samhällssystem händer sällan, t.ex. när kristendomen infördes eller efter demokratins genombrott. Förändringen sker dock inte över en natt och gamla normer och traditioner tenderar att blandas med det nya. Medelstora skiften händer oftare, exempelvis välfärdsstaten eller bilsamhället. Dessa skiften utgör genomgripande händelser men inte på metanivå likt exemplen ovan. Mindre skiften av allmän betydelse är vanliga och inte sällan resultat av politiska beslut.

---

¹¹ Lundqvist, T & M Carlsson (2004), *Framtidspolitik: visionen om ett hållbart samhälle i svensk politik*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

Ekonomisk historia beskrevs tidigare ofta som studier av övergången mellan historiska stadier eller övergripande system. I vår tid har framtidsdiskussion ofta handlat om att industrisamhället övergått till något som kallas postindustriellt-, tjänste-, kunskaps- eller informationssamhälle. Beskrivningen av ett framtida nytt stadie kan ses som ett singulärt metascenario, ett ramverk inom vilket den nya framtiden breder ut sig.

Vad som utlöser systemskiften är beroende av nivån på skiftet. Utan inbördes rangordning eller koppling till nivå kan följande nämnas: ny teknik och kunskap; makt, politik och intressen; idéer och värderingar; anpassning till utvecklingen; krig; kriser; naturkatastrofer; befolkningsförändringar; förändrade relativpriser. Enskilda aktörer har stor betydelse i samhällsförändringen, bortsett från de tre sista exemplen.

Trender och tendenser

Trendanalys används ofta i framtidsstudier och omvärldsanalys. Jag citerar Kent Ehliasson som i sin avhandling om framtidsstudier beskriver en trend som ”något som bygger på ett likartat mönster inom ett område eller en verksamhet, som följer en viss utvecklingslinje i historien och som man förutsätter kommer att fortsätta på ett motsvarande sätt in i framtiden”. En *tendens* är som det låter något mycket svagare. När man använder tendens istället för trend kan man ”undersöka och identifiera nya och mycket svaga signaler i nuet, vilka kan växa och bli betydelsefulla i framtiden”.¹²

Det ena utesluter inte det andra, tvärtom. Ren trendanalys som inte tar hänsyn till tendenser som kan ändra förutsättningarna har klara begränsningar. Men man kan heller inte diskutera tendenser med någon större mening om man inte förstår hur det nuvarande läget uppstått.

Men det är inte alltid enkelt att sätta etiketter på ansatser. I en studie, *Konkurrensvisionens framväxt*, där konkurrensens status i ekonomin och i samhället undersöks, beskriver jag konkurrens som en allt starkare trend över tid. Här påvisas också ett systemskifte från en svensk modell till en EU-

---

¹² Ehliasson, K (2005), *Framtidsstudier i stora organisationers långsiktiga planering*. Diss. Linköpings universitet, s. 65-66.

modell i konkurrenspolitiken. Samtidigt menar jag att det runt år 2000 fanns en tendens att betrakta konkurrens som ett universalmedel för allehanda samhällsproblem. Så kan begreppen också användas. Men här finns också ett cykliskt perspektiv inbakad i analysen genom en beskrivning av hur tiderna pendlat mellan att betona konkurrens respektive samarbete i ekonomin.¹³

Ekonomhistorikern Robert Fogel undersöker i *Den fjärde väckelsen och jämlikhetens framtidsutsikter* jämlikhetens utveckling i USA sedan 1700-talet och upptäcker ett cykliskt förhållande mellan två olika jämlikhetsprinciper – lika villkor eller lika möjligheter.¹⁴ Han menar att man ska se modellen för sekellånga cykler som beskrivande (historisk) snarare än som en prognosmodell. Tillämpad med försiktighet kan ändå denna modell, i likhet med andra empiriska modeller, ge en ungefärlig fingervisning om vissa aspekter av vad som kan hända i framtiden.¹⁵

Fogel tänker sig att en cyklisk modell kan säga något om hur framtiden kan tänkas utvecklas. Men i själva verket tycks det som att det han kommer fram till är till stora delar en slags trendframskrivning av framsteget, vilket ger en ljus bild av framtiden runt 2050:

- Vi blir rikare och friskare, förväntad livslängd ökar och avståndet mellan kvinnor och män minskar
- Livslång god hälsa är en rimlig framtidsutsikt, genom de kroniska sjukdomarnas fördröjning minst 10 år och effektivare medicinska åtgärder
- Fler får högre utbildning av allt högre kvalitet, och nya former av livslångt lärande framträder
- Lönsammare att arbeta till följd av ökad produktivitet och mer humankapital, och mer flexibel arbetstid genom dator teknikens utveckling som möjliggör hemarbete
- En större andel av arbetskraften jobbar deltid eller i komprimerad form

---

¹³ Lundqvist, T (2003), *Konkurrensvisionens framväxt. Konkurrenspolitik, intressen och politisk kultur*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

¹⁴ Fogel, R (2003), *Den fjärde väckelsen och jämlikhetens framtidsutsikter*. Stockholm.

¹⁵ Fogel (2003), s. 55.

- Konflikten mellan karriär och familjeliv minskar genom den ökade flexibiliteten och möjligheten att arbeta hemma
- Den traditionella familjen blir förmodligen starkare genom denna utveckling
- Allt mindre ojämlikhet mellan nationer de kommande 50 åren
- Det tekniska framåtskridandet sänker hoten mot jordatmosfären
- Nya vetenskapliga principer och metoder förbättrar kraftigt människans förmåga att behärska sin miljö och förändra dess grundläggande genetiska struktur
- Nya upptäckter kan dock hota civilisationens framåtskridande, vetenskapen själv kan bli ett hot mot grundläggande mänskliga värden
- Risk för en ålderspropp som hindrar yngre från de mest tillfredsställande arbetena
- Andliga konflikter blir mer komplicerade och intensivare, och etiska frågor stå i centrum för det intellektuella livet ¹⁶

Den här trendframskrivningen utgör ett generellt scenario för avancerade länder men med USA 2050 i fokus.

Konstruktionen av framtiden

Framtidsstudierna söker enligt ett vanligt synsätt kunskap om det som kan bli, vad som troligen blir, och vad som borde bli: det möjliga, det troliga, det önskvärda.¹⁷ Men framtidsstudierna har också av tradition analyserat den kunskapsproduktion om framtiden som tas fram av olika aktörer i samhället. Denna kunskap framträder i form av idéer eller framtidsbilder. Enligt Bertrand de Jouvenels synsätt finns bilder av framtiden i alla människors medvetande, liksom i organisationers kollektiva medvetande. Bilderna kan vara kortsiktiga eller långsiktiga, komplexa eller enkla trendframskrivningar av nuet eller det förflutna. Alla framtidsbilder representerar uppfattade verkligheter. De kan vara baserade på subjektiva föreställningar och värderingar. Tolkningen av det förflutna och nuet har betydelse i beslutsfattande och om vi ska förstå framtiden måste vi ta hänsyn till att dessa omständigheter påverkar utvecklingen.¹⁸

---

¹⁶ Fogel (2003), s. 265-71.

¹⁷ Bell, W (1997), "The purpose of futures studies", *The Futurist*, s. 42.

¹⁸ De Jouvenel, B (1967), *The Art of Conjecture*. New York, s. 25.

Annorlunda uttryckt: utifrån vår tolkning av det förflutna och samtiden konstruerar vi föreställningar om framtiden. Dessa föreställningar bidrar sedan till att vi ibland omtolkar det förflutna och vår samtid. Genom denna återkopplingsprocess flyter förflutet, samtid och framtid samman i ett kunskapsmässigt Nu. Ett tydligt konkret exempel som kan illustrera resonemanget är den så kallade klimatfrågan. Upptäckten att den globala temperaturen stiger, samtidigt som den dominerande tolkningen är att orsaken utgörs av mänskliga utsläpp av växthusgaser, ger upphov till framtidsscenarioer som påverkar agerandet idag. Fakta sökes även genom klimathistoriska studier vars resultat påverkar teorierna och modellerna för framtiden och nya scenarioer konstrueras som leder till nya beslut i en ständig återkoppling. Det som kan bryta detta är en helt ny huvudförklaring för uppvärmningen eller att den vänds i sin motsats.

Vi kan därför på goda grunder hävda att framtiden existerar i nuet, inte bara som tendenser som kommer att växa sig stora, utan även som idéer om det som ska komma. Framtidsstudier heter på engelska futures studies, alltså framtiden beskriven i plural. Det tolkas ofta som att vi måste presentera alternativa framtider i form av scenarioer, men det kan också tolkas som att framtiden finns i plural i samtiden. Olika aktörer formar egna framtidsprognoser och scenarioer, vilka varierar över tid. Intressen, makt och olika kunskapssyn påverkar framtidsbilderna. Att undersöka detta är en av flera uppgifter för framtidsstudierna.

Men det är samtidigt viktigt att påpeka att det finns fler faktorer än framtidsbilder som påverkar beteendet. Luke van der Laan har påpekat att organisationer och beslutsfattare antingen anpassar sig till vad de uppfattar som en sannolik utveckling eller så försöker de påverka den i önskad riktning.¹⁹ Framtidsbilderna blir med detta synsätt indragna i en maktkamp i samhället. Den som kan få genomslag för sina bilder eller analyser av framtiden har en maktposition och framtidsanalysen kan grundas på intresse. Historikern Reinhart Koselleck, en framstående teoretiker kring förståelsen av tidsbegreppet, menade att den politiska maktkampen i samhället,

---

¹⁹ Van der Laan (2008), s. 23.

bland mer konkreta vapen, även utspelades med hjälp av språk och begrepp.²⁰ Framtiden beskrivs olika genom valet av termer och begrepp av skilda intressen och uppfattningar. Ofta blir framtiden härigenom direkt eller indirekt politisk och en viktig samhällsfråga som det är angeläget att få mer kunskap om.

Slutord

Framtiden är inte helt öppen. Framtidsstudierna bör därför undersöka och våga uttala sig om framtida strukturer och institutioner utifrån kunskapsläget om samhällsförändring, t.ex. med hjälp att de ”historiska” ansatser som diskuterats här. Händelsernas framtida historia kan vi inte uttala oss om, men vi kan vara säkra på att när befolkningen växer och rörelse och aktivitet tilltar i samhället händer mer av det vi redan känner till, men också nya oväntade fenomen uppstår.²¹ Och av historien lär vi att utveckling ofta är oavsiktlig. När förändringsprocesser sätts igång blir effekterna ofta helt andra än vad som var tänkt. Inte minst gäller det teknisk utveckling. Det hindrar dock inte att vi bör betrakta framtiden som något som i princip kan förstås och diskuteras utifrån den kunskap som vi har idag. Problemet är kanske att ju mer kunskap vi får, desto mer icke-kunskap har vi skapat. Alltså ju mer vi vet, desto mer vet vi om det vi inte vet, vilket gör att osäkerheten om samhället tenderar att ständigt växa²². Men det är trots allt framtidsstudiernas uppgift att anta utmaningen att uttala sig om det kommande, men utan absoluta sanningsanspråk.

---

²⁰ Koselleck, R (2004), *Erfarenhet, tid och historia*. Göteborg.

²¹ Se t.ex. Jernelöv, A & J Palme (2007), *Oväntade framtider*. Stockholm.

²² Kessler, O (2010), “Beyond the rationalist bias?: on the ideational construction of risk”, in Gofas, A & C Hay eds., *The Role of Ideas in Political Analysis*, s. 119.

Referenser

- Bell, W (1997), "The purpose of futures studies", *The Futurist*.
- De Jouvenel, B (1967), *The Art of Conjecture*. New York.
- Ehliasson, K (2005), *Framtidsstudier i stora organisationers långsiktiga planering*. Diss. Linköpings universitet.
- Florin C & T Lundqvist red. (2003), *Historia – en väg till framtiden? Perspektiv på det förflutnas roll i framtidsstudier*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Fogel, R (2003), *Den fjärde väckelsen och jämlikhetens framtidsutsikter*. Stockholm.
- Gelett, H B (1993), "Future sense: creating se future", *The Futurist*.
- Gossas, M & T Lundqvist (2010), *Ubikvitär framtid? IT-perspektiv på stat och samhälle*. Forskningsrapport 2010/1, Institutet för Framtidsstudier.
- Hill L E & E T von Ende (1994), "Towards a personal knowledge of economic history: reflections on our heritage from the Polanyi Brothers", *American Journal of Economics and Sociology*.
- Hundley, R et al (1998), *The Information Age and the Printing Press: Looking Backward to See Ahead*, RAND Corporation.
- Jernelöv, A & J Palme (2007), *Oväntade framtider*. Stockholm.
- Kessler, O (2010), "Beyond the rationalist bias?: on the ideational construction of risk", in Gofas, A & C Hay eds., *The Role of Ideas in Political Analysis. A Portrait of Contemporary Debates*. London.
- Koselleck, R (2004), *Erfarenhet, tid och historia*. Göteborg.
- Lundqvist, T & M Carlsson (2004), *Framtidspolitiken: visionen om ett hållbart samhälle i svensk politik*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Lundqvist, T (2003), "Arbetskraftsbristens problem: historiska lärdomar?", i Florin C & T Lundqvist red. (2003), *Historia – en väg till framtiden? Perspektiv på det förflutnas roll i framtidsstudier*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Lundqvist, T (2003), *Konkurrensvisionens framväxt. Konkurrenspolitik, intressen och politisk kultur*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Myrdal, J (2008), *Framtiden – om femtio år. Global utveckling och ruralt-urbant i Norden*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Postnote January 2009 Number 323, "Lessons from history", (www.parliament.uk/parliamentary_offices/post/pubs2009.cfm)

Tydén, M (2006), “Staten och våra gener”, i Lundqvist, T red, *Den kreativa staten. Framtidspolitiska tendenser*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

Van der Laan, L (2008), “The Imperative of Strategic Foresight to Strategic Thinking”, *Journal of Futures Studies*.